

Тарбах былчыннарын эрчийнн комотунэн о5о тылын сайыннары.

«Ынах маныраһан, сылгы кистэһэн, киһи кэпсэтэн билсэр» диэн өс хоһооно мээнэ5э этиллибэтэ5э чохчы. Киһи сангарар саната, төрөөбүт төрүт тыла хас биирдии норуот дьылбата, оло5о, сайдыыта буолар. Ол да иһин о5ону кыра эрдэбиттэн төрөөбүт ийэ тылыгар уһуйуу, үөрэтии, тылларын сайыннарыы соруга турар. Билинни кэмнэ о5о санарар саната молтоото, то5о диэтэххэ төрөппүттэр о5олорун кытта дьарыктамматтарыттан, улахан киһи курдук кэпсэппэттэриттэн, элбэх бириэмэни телевизор, телефон иннигэр атааралларыттан буолар.

О5о оскуола5а киирэригэр биир сүрүн ирдэбилинэн тылы таба туттара, чуолкайдык санарара буолар. Саната сайдыбыт өссө чобуо, сытыы-хотуу, дьону кытта уопсай тылы түргэнник булар. Ол барыта тарбах былчыннарын кытта ыкса сибээстээх.

Кэнники сылларга практика көрдөрөрүнэн уонна алын кылаас учууталлара бэлиэтээһиннэринэн, хомойуох иһин маннайгы кылааска үөрэнэ киирэр 6-7 саастаах о5о 70-80%тыллара-өстөрө, сангарар саналара мөлтөөтө, тылларын саппааһа а5ыйаата, ону таһынан тарбахтарын былчыннара эмиэ ситэ сайдыбакка хаалан, сурукка үлэлэрэ ситэтэ суох буолла диэн этиллэр. Ону туоратар суолу – ийи биһиги төрөппүттэр, иитээччилэр бол5омто5о ылыахтаахпыт. Ол курдук, о5ону олох кыра эрдэбиттэн тарбахтарын былчыннарын күүскэ сайыннаран, сангарар саналарын кытта тэнгэ дьүөрэлээн, тылларын-өстөрүн сайыннаран, о5о истибитин, көрбүтүн кэпси уорэнэрин, бэйэтин санаатын сатаан сааһылаан этэр, кэпсэтэр буолуутун ситиһиэх тустаахпыт. Бу маннык хайысхалаах улэ биһиэхэ иитээччилэргэ да, тороппуттэргэ дасүрүн сыалынан-соругунан буолар.

«О5о өйө, тарбахтарын төбөтүгэр баар» диэн улуу педагог В.Сухомлинский этэн турар. . Бары билэрбит курдук о5о илиитин, тарбахтарын былчына бэйэтэ сайдан төрөөбөтө чохчы, о5ону сана төрөөтүн кытта кыра кыралаан

сөптөөх хамсаныяларынан илиитин былчынгарын эрчиллиэхтээх диэн ыйаллар

Оџо тарбахтарын хамсааһынын тоьоннон эрдэ сайыннарабыт да, соччоннон оџо кыра предметтери, бытархай оонньуурдары тойон эрбэбин, сөмүйэтин уонна улахан тарбағын көмөтүнэн тута, оонньуу үөрэнэр, тулалыыр эйгэни кытта билсиитэ түргэнник салаллар, ол эбэтэр сангарар саната, тыла-өбө, ылынар дьоџура түргэнник сайдар. Манна соџотох иитээччи төһө да кыһаллан үлэлэстэр түмүгэ тутах буолуон сөп, утумнаахтык үлэлиир инниттэн уобээ этиллэн ааспытын курдук, төрөппүт көмөтө эмиэ сүрүн оруолу ылар ирдэниллэр.

Итинник анаан дьарыктамматахха оџо көнө сурааһыннары, геометрическэй фигуралары кыайан көнөтүк тардыбат, кумаабыттан фигуралар контурдарын батыһа сөпкө таба кырыйбат, сангарар саната, ойо –санаата сайдыбат. Онон тарбах былчыннын эрчийэр дьарыктыыр үлэлэр оџону бары өттүнэн ол эбэтэр сангарар санатын ойун-санаатын сайыннарарга табыгастаах ньымаларынан буолаллар.

Тарбах былчыннарын сайыннарап үлэни хайдах быьыылаахтык уонна ханнык ньымалары туьанан ытыгахха собуй?

Оџо санатын сайдыытын чинчийэн үөрэтии методикатын М.Ф.Фомичева, Т.В.Чиркина, М.Е.Котокова, Л.Ф.Спирова, А.И.Максаков уо.д.а бэйэлэрин үлэлэригэр сырдаппыттара уонна үлэлэспиттэрэ. Онтон сахалыы үлэлиир кыра оџолору иитэр тэрилтэлэргэ анаан Я.Г.Павлов, И.И.Каратаев үлэлээбиттэрэ. Итини таһынан сана сайдыытын араас өрүттэрин сылыктаан билэргэ психологической уонна педагогической чинчийии методикатын Г.А.Урантаева, Ю.А.Афонькина үлэлэригэр билсиэххэ сөп.

Оџо тарбахтарын сайдыыта кини сангарар санатын кытта ыкса сибээстээбин аан маннай Мария Мантессори быһаарбыта. Киьи мэйиитигэр сангарар санатын уонна моторнай органнар кииннэрэ кэккэлэһэ сыталлар, өскөтүн биирэ күүскэ сайыннабына иккиһэ эмиэ сайдар уратылаахтарын медицинскэй наука дакаастаабыта. Бу туһунан былыргы өбүгэбит сэрэйэн эмиэ билэрэ, ол

иһин оҕотун кыра сааһыттан улэҕэ-хамнаска сыһыаран иитэрэ-такайара, кыыс оҕотугар кыптыыйдаах, инньэлээх малахаайын, уол оҕоҕо кыыннаах быһаҕын туттарара.

Билигин үөрүөхпут иһин урукку буолбатах , оҕону сайыннарарга аналлаах баһаам элбэх тэриллэр, оонньуурдар да элбэхтэр. Дьыэҕэ-уокка да, оҕо тэрилтэтигэр да, оҕо тыла – кэбэҕэстик сайдарын туһугар араас эрчиллиилэри ыытыахха сөп. Маннай эрчийии тарбах төбөтүттэн саҕалаан имэрийиллэр уонна биирдиилээн бокунната үөрэтиллэр. Судургу ньымаларытуһанан оҕо тарбахчааннарын бэйэтэ араастаан имиллэннэтэр массаастары, эрчиллиилэри онгортон саҕалыахха сөп. Ол курдук имэрийии, илбийии, токурутуу, көннөрүү буолаллар. Бу ньымалары эмиэ оонньууга кубулутуохха сөп. Маннык дьарыктаныы күн аайы 2-3 мүнүүтэ устата ыытыллар. Быһа холоон уон ыйыттан саҕалаан оҕолору араас пирамидалары уктара уорэтиллэр. Оҕо арыый улаатыта дьарыгын уустугурдан биэрэллэрбиир кээмэйдээх тиэрбэстэри тистэрэ, өннөөх кыра предметтэри көрөн ылҕата, сыымайдата, эрчиллии кэнниттэн кумааҕыннан улэни, мэһийиини, пластмассовай боробулуохаҕа эбэтэр капрон сапка тимэхтэри, оҕуруолары тистэрэллэр, тарбахтарын туспа араастаан хамсатарга эрчиллиилэри, оонньуулары, оонньуу хоһооннору, араас кыыллары, көтөрдөрү үтүгүннэрэн оноттороллор. Ону тэнэ оҕо истэр дьыбурун сайыннарар сыалтан уонна оҕоҕо тийимтиэ буоларын туһугар кылгас хоһооннору этиэххэ сөп. Кэлин оҕо тылланан бардаҕына тэннэ хоһоон аахса үөрэнэр, сангарар саната сайдар. Онтон сыһыа уустугурдан биэрэн кыптыыйынан кырыыйыны, инньэннэн тигиини уо.д.а. тэрийэн ыытыахха сөп. Кыра оҕо бэйэтэ дьарыктанар дьыбура сайда илик буолан, биир үлэни өр тулуйан – тэһийэн онгорбот, онон үөрэтии барыта оонньуу быһыытынан барыахтаах. Сангарар сананы тылы сайыннарарга тарбах эрчиллиилээх оонньуулары оҕону кэрэхсэтэр эрэ туһуттан киллэриллибэт, үөрэтэр ситиһэр сыаллаах туттуллара наадалааҕынан аабыллар. Оҕо тарбаҕа холкутук, имигэстик хамсаабат буолаҕына, сангарар саната бары өттүнэн сайдара

харгыстаныан сөп. Онон оџолорбут унга, ханас илиилэринэн харгыһа суох тутта үөрэннэхтэринэ чуолкай саналаах, булугас өйдөөх, чопчу эппиэттээх, киэн билиилээх көрүүлээх дьон буола улааталларыгар бу маннык хайысхалаах үлэлэр оџо тэрилтэтигэр эрэ буолбакка, дьизэ усулуобуйатыгар эмиэ туттуллар буоллабына оџо бары өттүнэн сайдарыгар туһалаах буолара саарбаџа суох.

Тумуккэ этэр буоллахха, оџону кытта бу курдук араас ньымалары туьанан чаастатык кэпсэтэр уонна дьарыктанар ордук тоџоостоох уонна туьалаах.

Манна тирэбирэн биһиги оџо тарбахтарын былчыннарын сайыннарыбыт, оџо инники сайдыытыгар улахан оруоллаах.

Ол курдук, оџо тыла-өбө, санарар саната, оџо тутан-хабан, көрөн-истэн, бигээн билэр анализатордара сайдар, оџо болџомтото, мэйиитин былчыннара, хамсаныытын тутула эрчиллэр, өйгө онорон көрөрө, айар дьоџура, бэйэтин билиниитэ, уйулџатын эйгэтэ эмиэ сайдар. Биир улахан суолтаннан буолар оџо кырачаан тарбахчааннарын былчыннын куускэ сайыннардахха оскуолаџа киирэригэр сурукка толору бэлэмнээх буолар.

Онон оџо ылыныытыгар, өйгө хатааһына, болџомтото, өйгө онорон көрөөбүнэ, толкуйа, тыла-өбө, сайдыыта барыта мантан тутулуктаах.

Эдьигээн улууьун оџо оскуола иннинээџи уорэџириитин уьуйаана МБДОУ «Орончикан» ииттээччитэ Константинова Светлана Константиновна.